

racionalna koperacija

devid gotje

Zbog čega uopšte saradivati? Radi ostvarenja opšte korisnih stanja stvari. Ali, šta ovu saradnju čini nužnom? Da bismo odgovorili na ovo pitanje, najpre moramo da razmislimo iz čega se sastoji sama saradnja. Predlažem sledeće objašnjenje: određeni broj ljudi saraduje ili zajednički dela, ako i samo ako svako od njih izvršava određene radnje na način utvrđen njihovim zajedničkim međusobnim dogovorom. Jasno je da ovako definisana saradnja ne zavisi od zajedničkih ciljeva ljudi koji saraduju, nego od zajedničkih principa njihovog delanja. Upravo su ovi principi zajedničkog delanja nužni radi ostvarenja opšte, uzajamne koristi.

Pretpostavimo da ne želimo da sradujemo sa drugima. Svako od nas u svojim postupcima sledi neki subjektivno određeni princip. Prema opšteprihvaćenom mišljenju ekonomista, sociologa, i nekih filozofa, pojedinac se ponaša racionalno ukoliko nastoji da u najvećoj mogućoj meri uveća svoju ličnu korist. »Korist« je ovde čisto formalan izraz kojim se obuhvataju ciljevi i vrednosti najrazličitijih pojedinaca. Pretpostavimo da smo svi mi racionalni pojedinci, i da su nam poznati svi podaci o situaciji u kojoj se nalazimo, uključujući i podatke o mogućim radnjama i koristima drugih. Na osnovu ovog znanja, svako od nas može da izgradi ispravna očekivanja u odnosu na ponašanja svih drugih učesnika u istoj situaciji.

Uzimajući u obzir pomenuta očekivanja, svako od nas može da izabere najprikladnije postupke radi uvećavanja lične koristi, u najvećoj mogućoj meri. Krajnji rezultat takvih ponašanja, pomoću kojih svako nastoji da što je moguće više uveća ličnu korist, jeste stanje ravnoteže. Reč je o posledičnoj ravnoteži, to jest, o takvom ishodu koji svakom pojedincu obezbeđuje barem isto toliko koristi koliko bi stekao ponašajući se na neki drugi način, uz uslov da postupci drugih ostaju nepromenjeni.

Dakle, teorija racionalnog ponašanja ljudi koji međusobno ne saraduju, pokazuje da je racionalni postupci pojedinaca koji su upoznati sa svim pojedinostima situacije u kojoj se nalaze, vode ka stanju ravnoteže. Ipak, bez obzira na činjenicu što za svaku datu situaciju mora da postoji najmanje jedno stanje posledične ravnoteže (odeljak 5), postoje i takve situacije u kojima nijedno stanje posledične ravnoteže nije korisno za sve. Reč je o problemu koji najbolje ilustruje tzv. paradoks zatvorenika.¹ U situaciji, čija je struktura prikazana na sledećoj tabeli:

veću vrednost pripisujemo optimalnom ishodu, ali budući da delamo sami za sebe, ne saradujući sa drugima, ostvarujemo stanje ravnoteže.

Pored ovoga, javlja se još jedan problem. Zamislimo dvojicu ljudi koji se kockaju bacajući novčić od pet centi. Isplatu vrši »banka«. Ukoliko obojici izade »glava«, prvi dobija novčić. Ukoliko obojici izade »pismo«, drugi dobija novčić. U ostalim slučajevima, obojica gube. Stvari onda stoje ovako:

	Drugi baca »glavu«	Drugi baca »pismo«
Prvi baca »glavu«		— 5 ℳ — 5 ℳ
Prvi baca »pismo«	5 ℳ, 0	0, 5 ℳ
	— 5 ℳ — 5 ℳ	

Obojica nastoje da novčić pokaže »glavu«, ukoliko je onaj drugi to već učinio (kada obojici izade »glava«, postiže se ravnoteža), ali prvi igrač to mnogo bolje čini od drugog. Obojica nastoje da novčić pokaže »pismo«, ukoliko je onaj drugi to već učinio, ali drugi igrač to čini mnogo bolje od prvog. Šta da radimo?

U ovom slučaju nam saradnja nije potrebna da bismo ostvarili optimalan ishod. Naime, svako stanje ravnoteže predstavlja optimalan ishod. Saradnja nam je potrebna da bismo ostvarili mnogo poželjniji ishod. Ukoliko nema saradnje niko ne zna šta bi trebalo da čini. Međutim, ukoliko se pomenuta dvojica pogode, da uvek nakon bacanja novčića onaj drugi pokuša da postigne isti rezultat, očekuje i dobit od po 2,5 ℳ. U stvari, samo jedan od njih može da dobije ceo novčić, ali obojica mogu da budu sigurni da niko ne gubi, i da imaju podjednake šanse za dobitak. (Naravno, u stvarnom životu, »banka« bi ovakvu pogodbu smatrala zaverom, ali u našem primeru zanemarujemo njene interese).

Sada nam je potrebna procedura za uspostavljanje saradnje. Reč je o metodi pomoću koje bi trebalo uskladiti postupke svakog pojedinca, tako da se ostvari optimalan ishod, ili pravican optimalan ishod. Takva procedura konstituiše ono što nazivamo racionalnom saradnjom ljudi.

različitih interesa između pojedinaca koji su uključeni u datu situaciju. Naime, svaki izbor određenog optimalnog ishoda mora da uključuje direktan sukob različitih koristi najmanje dva pojedinca. Stoga je za ispravan izbor nekog optimalnog ishoda nužno uvesti određeno interpersonalno merilo, pomoću kojeg bi se utvrdila relativna korist svakog mogućeg ishoda za svakog pojedinca.

Možemo da pretpostavimo da će svaki pojedinac, u bilo kojoj situaciji, utvrditi određeni

iznos koristi kao minimum ispod kojeg saradnja sa drugima za njega nema smisla. Ukoliko mu saradnja ne obezbeđuje ovako utvrđenu korist, on će zanemariti dogovor, i delaće sam za sebe. Štaviše, možemo da pretpostavimo da će svaki pojedinac utvrditi i određeni iznos koristi, kao maksimum svojih očekivanja od saradnje sa drugim ljudima. Ove koristi ćemo obeležiti sa u_{mn} i u_{mx} , ili kao minimalnu i maksimalnu korist koje neka osoba očekuje od saradnje sa drugima.

Sada je lako izmeriti relativnu vrednost koristi koju neki ishod obezbeđuje svakom pojedincu u datoj situaciji. Ako korist obeležimo sa u_x , tada je relativna korist $(u_x - u_{mn}) / (u_{mx} - u_{mn})$. Razlomak ima vrednost 0 kada je $u_x = u_{mn}$, a vrednost 1, kada je $u_x = u_{mx}$. Dakle, vrednost je nepromenljiva bez obzira na izbor jedinice ili nule. To su proizvoljne karakteristike u merenju pojedinačne koristi. Zato, iako nam nije dozvoljeno da pretpostavimo uporedivost numeričkih koristi različitih pojedinaca, možemo da pretpostavimo uporedivost njihovih relativnih koristi.

Važno je da se uoči da relativna korist nije merilo odgovarajućeg blagostanja. Ako koristi izrazimo novcem, i kažemo da je moj maksimalni zahtev 5\$ a minimalni zahtev 0, dok je maksimalni zahtev nekog drugog pojedinca \$10,000 a minimalni zahtev 0, onda ja, u situaciji kada dobijam 3\$, a taj drugi pojedinac \$4,000, dobijam veću relativnu korist, mada on verovatno dobija veće bogatstvo. Naime, ja sam ostvario veći deo moguće koristi.

Sada bismo mogli da formulišemo osnovni uslov za racionalnu saradnju. Prvo, svaki racionalni pojedinac će izabrati najveću relativnu korist u poredenju sa svim drugim koristima koje su ostvarili svi drugi pojedinci. Drugo, svaki racionalni pojedinac će odbiti određenu relativnu korist ukoliko nijedan drugi pojedinac ne mora da prihvati tako malu relativnu korist. Treće, očekivaće da svaki drugi racionalni pojedinac postupi na isti način, ukoliko nijedan drugi pojedinac ne mora da prihvati tako malu relativnu korist. Dakle racionalna saradnja mora da dovede do ishoda koji obezbeđuje najveći mogući minimum relativne koristi, ili maksimalni minimum (maximin). Ako postoje dva ili više takvih ishoda, racionalna saradnja bi trebalo da dovede do onog ishoda koji obezbeđuje drugi najviši mogući minimum relativne koristi. Ukoliko postoji više od jednog takvog ishoda, cela procedura se ponavlja za treći najveći mogući minimum, itd. Ukoliko do kraja ponavljanja ove procedure ne dođemo do jednog jedinog ishoda koji obezbeđuje neki n - ti najveći mogući minimum relativne koristi — naime, ceo niz ishoda će se međusobno razlikovati samo po tome što relativnu korist raspodeljuju na različite pojedince, — tada naša procedura ne predstavlja dobar postupak selekcije optimalnog ishoda. Ovde ću pretpostaviti da se takav problem uopšte

	Tvoja prva radnja	Tvoja druga radnja
Moja prva radnja	treća, najbolja za obojicu	moja najbolja, tvoja najrdavija
Moja druga radnja	tvoja najbolja, moja najrdavija	druga, najbolja za obojicu

svako od nas u najvećoj mogućoj meri uvećava ličnu korist izvršavanjem svoje prve radnje, bezobzira na to šta čine drugi. Rezultat je stanje jedinstvene ravnoteže. Ukoliko svako izvršava svoju drugu radnju, rezultat je stanje opšte uzajamne koristi. Stanje ravnoteže ne predstavlja optimalan ishod, zato što optimalan ishod, vodeći računa o svačijoj koristi, omogućava svakom pojedincu da ostvari najveću moguću ličnu korist. U slučaju optimalnog ishoda, ne postoji ni jedan drugi mogući ishod koji bi nekom pojedincu obezbeđivao veću korist, pri čemu ni jednom drugom pojedincu ne bi davao manju korist. U slučaju u kojem svako izvršava svoju drugu radnju, ishod je optimalan, ali ne i uravnotežen. U slučaju u kojem svako izvršava svoju prvu radnju, ishod je uravnotežen, ali ne i optimalan. Trebalo bi da

Racionalnu proceduru koja bi vodila ka optimalnom ishodu, proučavali su teoretičari igre, kao problem (Odeljak 3: 121—37), R. Bl. Breljtvejt (R. B. Braithwaite) je tu proceduru ponudio kao nešto što karakteriše pravičnost (1.3—6). Ja sam razvio proceduru na koju je uticao rad Frederika Cojtjena (Frederik Zauthen) Džoni Neša (John Nash) (4), i Džona Haršanijija (John Harsanyi) (2). Ona se donekle razlikuje od procedure koje su oni ponudili, mada se sada neću baviti ovim razlikama. U većini slučajeva postoji veći broj optimalnih ishoda. (U našoj igri je razdeoba verovatnoća, da obojici izade »glava« ili »pismo«, optimalna). Prilikom opredeljivanja za neki od ovih optimalnih ishoda, pojavljuje se sukob

ne pojavljuje. U tom slučaju možemo da kažemo da je osnovni uslov racionalne saradnje sledeći: **saradnja je racionalna, ako i samo ako ishod kooperativnog delanja obezbeđuje najveću moguću narednu minimalnu relativnu korist.**

Ukoliko pretpostavimo da se ljudi mogu zajednički, slučajno odlučivati za određene postupke, možemo da kažemo da će racionalna saradnja svakom pojedincu doneti jednaku relativnu korist. Uz datu pretpostavku, ukoliko ucertamo moguće ishode u prostor koristi, oni padaju na, i unutar zatvorenog konveksnog dijagrama posledičnog prostora. Gornja desna granica ovog dijagrama predstavlja optimalne ishode. Tačka koja označava korist koji svakom pojedincu pruža minimalnu korist od saradnje, mora da se nalazi unutar posledičnog prostora jer je reč o ishodu koji bi trebalo da bude lako dostižan. Tačka koja označava ishod koji svakom pojedincu pruža maksimalnu korist od saradnje, mora da se nalazi izvan i iznad posledičnog prostora. Izuzetno, može da se nalazi na njegovoj gornjoj granici, zato što se zahtevi racionalnih ljudi, za maksimalnom korišću, ne mogu međusobno upoređivati, a ako bi se mogli upoređivati, ne bi mogao da ih zadovolji ni jedan ishod koji nije optimalan. Na taj način, linija koja spaja ova mesta objedinjuje sve one tačke koje obezbeđuju jednaku relativnu korist za sve pojedince u datoj situaciji. Ona preseca gornju desnu granicu posledičnog prostora u tački koja označava ishod koji pruža maksimum jednake relativne koristi. Zbog toga svaka druga tačka na gornjoj desnoj granici ovog prostora označava ishod koji nekom pojedincu mora da pruži manju relativnu korist, pa stoga ne može da predstavlja najbolji ishod racionalne saradnje. Na taj način je ishod koji pruža najveći mogući naredni minimum relativne koristi, u stvari, ishod koji obezbeđuje maksimum jednake relativne koristi. **Saradnja je racionalna, ako i samo ako ishod kooperativnog delanja obezbeđuje najveći mogući iznos jednake relativne koristi.**

III

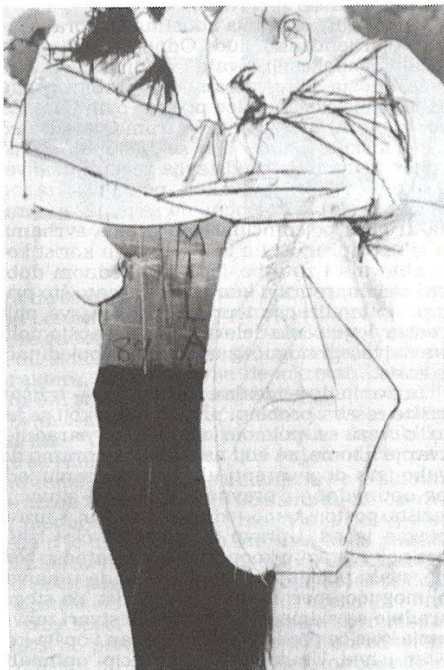
Da bismo upotpunili našu sliku o racionalnoj saradnji, moramo da pokažemo na koji bi način trebalo praviti selekciju minimalnih i maksimalnih kooperativnih koristi. Minimalna korist je očigledno ona korist koju pojedinac može da očekuje ukoliko odbije da saraduje sa drugima. U bilo kojoj situaciji, pojedinac može da odredi minimum očekivane koristi do koje bi doveo svaki od njegovih postupaka koji mu stoji na raspolaganju — to je najgore što može da učini, ma kakve da su okolnosti i ponašanja drugih ljudi. Tada, neki od postupaka koji mu stoji na raspolaganju mora da mu donese barem minimum očekivane koristi, koja je barem isto tolika kao i korist koju bi mu doneo i bilo koji drugi postupak. U tom slučaju, to je za njega **najveća moguća minimalna korist.** Budući da pojedinac sam sebi garantuje ispunjenje očekivane najveće moguće minimalne koristi, time što sam bira svoj postupak, njegova minimalna kooperativna korist, ne sme da bude manje od njegove najveće moguće minimalne koristi.

Pod nekim okolnostima, ova korist može da bude veća od njegove najveće moguće minimalne koristi. Racionalne osobe koje ne žele da saraduju, a kojima su poznate sve pojedinosti o nekoj situaciji, moraju da postignu ravnotežu. Lako je pokazati, da bilo koja posledična ravnoteža mora da obezbedi svakom pojedincu, barem, njegovu najveću moguću minimalnu korist. Ipak, u nekim slučajevima će ova ravnotežna stanja svakom pojedincu nuditi i više od pomenute najveće moguće minimalne koristi. Ukoliko bi se pojavio problem izbora između optimalnih ravnotežnih stanja, još uvek bi moglo da bude razumno da se najveća moguća minimalna korist posmatra kao minimalna kooperativna korist. Detaljnija analiza bi zahtevala dalje istraživanje ovog problema. Za sada je dovoljno ostati pri stavu da minimalna kooperativna korist mora da bude barem tolika, kolika je i najveća moguća minimalna korist.

Selekcija maksimalne kooperativne koristi proizlazi iz selekcije minimalnih koristi. Racionalni pojedinac uvek nastoji da u najvećoj mo-

gućoj meri uveća svoju korist. Zbog toga želi da **umanji** relativnu korist koja mu se pripisuje u svakom slučaju optimalnog ishoda. Dakle, on želi da svoju maksimalnu kooperativnu korist što više poveća. Ipak, njegov zahtev za maksimizacijom ne bi smeo da pređe gornju granicu najveće moguće koristi koju bi mogao da dobije, ukoliko svaki drugi pojedinac dobija svoju minimalnu kooperativnu korist. Na taj način, svaki pojedinac će ovo zahtevati kao svoj maksimum. U stvari, svaki će pojedinac za sebe istaći zahtev, da bi samo on trebalo da uživa u blagodatima saradnje.

Sada možemo da proširimo nedavno izloženi uslov za postojanje racionalne saradnje. Naime, reč je o dodatnom ekspliciranju relativne koristi, pomoću zahteva da se meri putem sledećih termina: (i) pomoću minimalne kooperativne koristi za svakog pojedinca, koja

milan blanuš

u stvari predstavlja barem istu toliku korist kolika je i njegova najveća moguća minimalna korist, i (ii) pomoću maksimalne kooperativne koristi za svakog pojedinca, što je najveća moguća korist koju pojedinac može da stekne ukoliko se uporedi sa datim minimalnim kooperativnim koristima drugih pojedinaca.

IV

Saradnja racionalnih ljudi dovodi do ishoda koji su korisni koliko je to moguće. Oni obezbeđuju svim pojedincima jednak iznos relativne koristi, ili nastoje da najugroženijima obezbede ove koristi, koliko god je to višeg moguće. Kada se radi o dobrobiti ljudi, racionalna saradnja zadovoljava dva uslova. Reč je o uslovu **proizvodnosti**, i o uslovu **distributivnosti**. Zbog toga poistovećivanje racionalne saradnje sa moralom, može da nam deluje ubedljivo, i to ne zato što racionalna saradnja od nas zahteva da činimo ono što se obično smatra moralno ispravnim, nego zato što od nas zahteva da činimo ono, što nam nakon razmišljanja deluje razumno i opravdano, u našem postojećem moralnom ponašanju. Upravo to nam omogućava da moral podvedemo pod racionalnost. Sve ono što se ne može podvesti pod racionalno, smatramo iracionalnim, i prestajemo da ga smatramo moralnim.

Racionalna saradnja posebno ističe one aspekte morala koje povezujemo sa pravdom i pravičnošću. Procedura racionalne saradnje utvrđuje pravične ishode unutar čvrstih ograničenja koja nameće struktura samih situacija. Pravedno je da svaki pojedinac, s obzirom na to šta je za njega moguće u datoj situaciji, od saradnje dobije isti iznos lične koristi, kao i svaki drugi pojedinac uključen u istu situaciju.

Procedura racionalne saradnje garantuje pravičnost jedino **unutar** okvira date situacije. Nije reč o nekoj lekovitijoj proceduri koja ispravljajući nepravde svojstvene strukturi same situacije. Prema našem stanovištu, takve nepravde ne mogu postojati samo zahvaljujući strukturi određenih situacija. Pre se može reći da situacije poseduju neke elemente nepravde zato što njihova struktura proizlazi iz određenih nepravednih postupaka. Stoga će pojedinci koji uvek saraduju držeći se određenih principa racionalnosti, potpuno izbeći nepravdu u svojim međusobnim odnosima. Činjenica da ostvaruju različite stepene koristi i dobrobiti, neće moći da se pripise njihovim nepravednim postupcima, nego će biti rezultat prirodnih okolnosti.

S druge strane, bilo bi veoma zanimljivo uporediti teoriju pravde koja je izgrađena na pretpostavci da racionalna saradnja jača pravičnost, sa donekle površno sličnom teorijom pravde Džona Rosa (John Rawls, odeljak (6), posebno odeljci I—III). Ipak, pre bilo kakvog poređenja od kojeg bismo mogli da imamo neke koristi, nužno je izložiti temeljne implikacije naše sopstvene teorije. Jer jedino u svetlosti tih implikacija možemo racionalno da odlučimo da li se naša teorija racionalne saradnje opravdano može predstaviti kao teorija morala i pravde.

Najznačajnije implikacije teorije o racionalnoj saradnji proizlaze iz uloga koje igraju minimalne i maksimalne kooperativne koristi. Minimalna kooperativna korist predstavlja onaj momenat u kojem pojedinac počinje da želi da dela na osnovu zajedničkog dogovora, a ne na način koji neposredno uvećava njegovu ličnu korist. Drugim rečima, reč je o momentu u kojem se pojedinac radije opredeljuje za građansko društvo nego za prirodno stanje. Nema razloga za pretpostavku da bi to moralo da važi za sve ljude. U meri u kojoj bi mogao bolje da se stara o ličnoj koristi, u nekom prirodnom stanju, pojedinac će tražiti veću minimalnu kooperativnu korist. Na taj način, minimalna kooperativna korist odražava **prirodnu nejednakost** između ljudi.²

Racionalna saradnja posmatra ovu prirodnu nejednakost kao nešto dato. Ona ne nastoji da poremeti ravnotežu koristi koju neki pojedinac, u prirodnom stanju, ostvaruje na račun nekog drugog. U društvu, svaki pojedinac ima pravo na sve ono što je u stanju sam sebi da pribavi, koristeći svoje prirodne talente i prirodnu želju da se dokaže. Tek nakon toga raspodeljuje se preostalo bogatstvo prema principu maksimalizacije minimalne relativne koristi.

Prema ovom stanovištu, pravda nema ništa zajedničko sa prirodnom nejednakošću. Pravednost je artifičijelna vrлина onih društvenih praksi i ponašanja pomoću kojih se prevazilaze nejednakosti prirode. Ipak, mada je osnovna društvena vrлина pravda nije i temeljna ljudska vrлина. Ona ulazi u sferu ljudskih poslova samo utoliko ukoliko je potrebno ostvariti neke koristi i vrednosti. Pravedan sam ili nepravedan prema drugim pojedincima, jedino kroz odnos racionalne saradnje. U domenu drugih međuljudskih odnosa, problemi pravde i pravičnosti se uopšte ne pojavljuju. Primer je neka situacija u kojoj je ukupan iznos koristi nula, to jest, svaki moj dobitak je gubitak za drugog, i obrnuto. To je situacija u kojoj nema smisla raspravljati o pravdi i pravičnosti.

Sada bismo mogli da očekujemo primedbe na iznete stavove. Možda bi osnovna primedba mogla da se oslanja na činjenicu da je prirodna nejednakost, sa stanovišta pojedinca ili društva, sasvim proizvoljna stvar (odeljak 6: 72 — 75, 102). Zašto bi je onda trebalo održavati? Zbog čega društvo ne bi nastojalo da uspostavi podjednaku korist za sve pojedince, i na taj način izbrise ili ispravi njihove prirodne nejednakosti?

Najpre se mora reći da teorija racionalne saradnje ne uzima prirodnu nejednakost za osnov društvene nejednakosti. Ja nemam prava na veći udeo u koristima obezbeđenim putem saradnje, zato što bih, u prirodnom stanju, neke stvari mogao da radim bolje od drugih. Moramo jasno da razlikujemo dve vrste raspodele dobara. Postoji raspodela društvene dobrobiti na osnovu nejednakosti, koja odgovara prirodnoj nejednakosti. Takođe, postoji raspo-

dela društvene dobrobiti na osnovu jednakosti, ali nakon što je prirodna nejednakost uzeta u obzir. Naša teorija zahteva ovu drugu vrstu raspodele.

Pomenuta primedba zavisi od jednog shvatanja društva koje se razlikuje od shvatanja koje mi podrazumevamo u našem obrazloženju. Prema našem shvatanju, društvo je u suštini instrument koji pojedinci prihvataju zato što jedino pomoću njega mogu da ostvare neke koristi. Ni od jednog pojedinca se ne može očekivati da prihvati ovaj instrument ukoliko od njega neće imati nikakve koristi. Upravo društvo mora pojedincu da garantuje sve ono što može da postigne sam, kao i onaj deo dobra koja može da ostvari jedino kroz udruženo delanje. Naravno, ovo je samo početak odgovora.

On samo pokazuje da pojam pravde u teoriji, odgovara onome što je naša tradicija političke filozofije nazivala građanskim društvom.³

VI

Maksimalna kooperativna korist je zbir minimalne koristi i maksimalne moguće dobrobiti od saradnje. Drugim rečima, maksimalna operativna korist zbraja se sa onim što sam pojedinac može sebi da pribavi delajući samostalno i nezavisno od drugih. Na kraju, imamo **ukupnu** korist koju saradnja obezbeđuje utoliko, što je obezbeđuje nekom određenom pojedincu. Postupati jednako i pravedno prema ljudima znači, prema proceduri racionalne saradnje, obezbediti svakom pojedincu isti udeo u mogućoj zajedničkoj koristi, pri čemu je, naravno, svaki ovaj udeo određen kao najveći mogući.

Baš kao što nema razloga da pretpostavimo da će minimalne koristi različitih ljudi biti jednake, nema razloga ni da pretpostavimo da će njihova moguća kooperativna dobit biti jednaka. Ukoliko je moguće bilo kojem pojedincu učiniti dostupnom ukupnu kooperativnu korist, i ukoliko svaki pojedinac podjednako vrednuje ovu korist, onda moguća kooperativna korist mora biti ista za svakoga. Ipak, koristeći se mnogo uverljivijom pretpostavkom da ovo nije moguće, situacija u kojoj se ostvaruje racionalna saradnja sadržaće sasvim različite stepene moguće dobrobiti za različite pojedince. I pošto svaki pojedinac dobija jednak deo, izraženo u terminima moguće koristi situacija u kojoj se ostvaruje racionalna saradnja će, u stvari, obezbeđivati različite iznose stvarne koristi za različite pripadnike date situacije.

Ukoliko još jednom poistovetimo proceduru saradnje sa društvom u celini, možemo da kažemo da se sa pojedincima postupa pravedno ukoliko njihova stvarna društvena dobrobit zaista odgovara mogućoj društvenoj dobrobiti. Na taj način, racionalna saradnja čuva ono što možemo da nazovemo **utvrđenim društvenim nejednakostima** između raznih ljudi. Ova društvena nejednakost je uzročena u samu strukturu društvenih i kooperativnih institucija, baš kao i prirodna nejednakost. Ipak, sa stanovišta društva, pitanje — da li bi trebalo da postoje neke nepromenljive društvene nejednakosti, predstavlja sasvim proizvoljan problem. Ali, sa stanovišta pojedinaca koji izgrađuju i održavaju jedno društvo, problem nejednakosti nije nimalo proizvoljan. Svaki pojedinac smatra da njegova maksimalna kooperativna korist predstavlja njegove društvene mogućnosti. Svakom pojedincu je jasno da nije razumno očekivati da će društvo njemu omogućiti da ostvari veći deo ovih mogućnosti nego nekom drugom pojedincu. Ali svakako može razumno da zahteva da njegov deo bude jednak delu svih drugih članova društva.

Na taj način, jednakost koju obezbeđuje racionalna saradnja predstavlja, u stvari, jednakost **šansi**. Svaki pojedinac ima iste šanse da ostvari svoje društvene mogućnosti. Ukoliko bismo prihvatili neku jaču formulaciju jednakosti, morali bismo da se suočimo sa zahtevom da neki članovi društva moraju više da se žrtvuju od drugih. Ovo se ne može racionalno prihvatiti u okviru učenja koje se zalaže za maksimalno uvećavanje koristi svakog pojedinca.

U prethodna tri odeljka, nisam iznio oboležja nekog morala uopšte, nego **jednog morala**, — morala građanskog društva. Ovaj moral propisuje ponašanje koje je racionalno samo za ljude koji zadovoljavaju sledeća dva uslova: to moraju biti ljudi kojima je jasno da će ostvariti opštu korist jedino ukoliko u svojim postupcima budu sledili postignuti dogovor; to su ljudi koji stupaju u međusobne odnose samo ukoliko su u stanju da unutar ovih odnosa utiču na korist i dobrobit drugih. Prvi od ovih uslova smo eksplicitno izložili i razvili. Naime, racionalna saradnja je takav način postupanja koji proizlazi iz zajedničkog dogovora. Drugi uslov smo do sada implicitno pretpostavljali, budući da smo racionalnost poistovećivali sa maksimalizacijom koristi. Jer to je deo »opšteprihvaćenog« stava o racionalnosti, pa stoga i o čoveku. Ja sam taj stav u potpunosti prihvatio.

Racionalna saradnja konstituise moral ekonomski orijentisanih ljudi. Odnosi ovih ljudi su slučajni i spoljašnji. Svaki pojedinac zamišlja da će, ma šta činio, uticati na dobrobit drugih. Ipak, to nije sastavni deo prirode ovih ljudi. Za njih je moral aficijelan i instrumentalan. Reč je o ljudskom izumu čija se racionalnost iscrpljuje u tome što predstavlja garanciju najveće moguće koristi svakog pojedinca datog društva. Čak i kada počnu da se ponašaju prema drugim pojedincima kao prema svrhama po sebi, pripisujući im istu relativnu korist koju zahtevaju i za sebe, ipak ih u jednom dubljem smislu tretiraju kao sredstva, zato što principi optimalizacije i pravičnosti za sve njih predstavljaju semo delove jedne sveopšte politike najvećeg mogućeg uvećavanja pojedinačne koristi.

Za ove ljude je idealan tip društva — tržište. Tržište rešava problem prisiljavanja koji se javio u vezi sa pojmom racionalne saradnje. Stvar je u tome, na koji način da osiguramo da svako igra dogovorenu ulogu u stvaranju jednog optimalnog i pravnog ishoda. U situaciji tržišta postoji samo jedan optimalan i uravnotežen ishod. Upravo ta činjenica čini izlišenom neku izrazito kooperativnu delatnost. Naime, svaki pojedinac postupa tako da u najvećoj mogućoj meri uveća ličnu korist, pa stoga saraduje sa svima ostalima da se stvori takvo stanje koje će predstavljati pravičan i opšte-koristan ishod. Unutar tržišta, principi optimalizacije i pravičnosti postaju principi ličnog interesa. Moral i razboritost postaju jedno isto.

Nemam nameru ni da kritikujem ni da branim moral građanskog društva. Ja jednostavno tvrdim, da **ako** prihvatate stanovište racionalnosti i ljudskog bića, a to je implicitno obuhvaćeno proistovećivanjem racionalnosti sa maksimalizacijom koristi, **onda** morate da prihvatite i ovu koncepciju morala. Morate, i to uprkos poricanju racionalnosti morala, ne samo u slabom smislu, kada se kaže da zahtevi morala nadilaze zahteve racionalnosti, nego i u jakom smislu, u kojem se za neke moralne zahteve tvrdi da protivreče načelima racionalnosti. Čini se da je takva kritika očigledno nezadovoljavajuća.

U svakom slučaju, ukoliko nam svet u kojem žive ljudi koji racionalno saraduju nije po volji, nije dovoljno samo ponuditi neki drugi, alternativni moralni ideal. Naše objašnjenje racionalne saradnje ističe, da su prava pitanja kojima se moramo baviti — šta to znači biti čovek, i budući ljudsko biće, šta to znači biti racionalan. Zato je ovaj rad napisan kao prolegomena potpunijem objašnjenju tako bliskih pojmova kao što su pojmovi čoveka, racionalnosti društva i morala. To su pojmovi koji konstituise ideologiju. Zbog toga pojam racionalne saradnje, kao čvorna tačka u kojoj se prepliću naši pojmovi čoveka i racionalnosti, i društva i morala, predstavlja glavnu kariku u nizu pojmova kojima se služi naša ideologija ekonomskog čoveka i tržišnog društva.

Dodatak

Da bismo bolje ilustrovali proceduru racionalne saradnje, razmotrimo sledeće primere:

1. Muž i žena raspravljaju o tome da li bi neko od njih (ili oboje) trebalo da se upusti u neku avanturu izvan braka. Muž pokazuje izrazitu sklonost ka takvoj avanturi, ali je kod njega odbojnost prema takvom ženinom ponašanju, ipak, tri puta veća. Žena nije mnogo

sklona takvoj avanturi, ali je njena odbojnost prema muževljenoj avanturi samo 1,5 puta veća. Budući da se lične koristi različitih ljudi ne mogu upoređivati, intenzitet njegovih želja u odnosu na njene, nema nikakvu važnost. Ako najgori ishod za oboje ima vrednost 0, pripisivanjem sledećih koristi u skladu sa dobijenim podacima, možemo da sačinimo sledeću tabelu:

Žena ima avanturu			Žena nema avanturu
Muž ima avanturu 1,2		4,0	
Muž nema avanturu 0,5		3,3	

Ravnoteža nastupa jedino ukoliko se oboje upuste u avanturu. Ova mogućnost svakom od njih obezbeđuje najveću moguću minimalnu korist, a videli smo da je to upravo onaj traženi minimum, neophodan za bilo kakvu saradnju. Maksimalni zahtevi u slučaju muža su 3,1/3 (budući da on ne može da postigne više ukoliko je očekivana korist njegove žene najmanje 2), i 4,1/3 u slučaju žene. Racionalna saradnja vodi ka optimalnom ishodu sa očekivanom koristiću 2-4/10 za muža, i 3-4/10 za ženu. Muž se ne upušta u avanturu, a žena nasumično ide za njom, sa 20% verovatnoće. Muževljevo zanimanje za ono što čini njegova žena, u odnosu na zanimanje koje pokazuje prema svom ponašanju, je relativno veliko u odnosu na njeno zanimanje za ono što čini njen muž, u odnosu na zanimanje za sopstveno ponašanje. Sve ovo ženi daje prednost.

2. Navešću Brejtvejtove primer (1:8 — 11, 21 — 23). Luk (Luke) je klasični pijanista, a Metju (Metthw) je džez trubač. Svaki od njih želi da vežba u zajedničkom stanu bez akustičke izolacije, u isto vreme. Oni pokušavaju da što praktičnije podele slobodno vreme za vežbanje na svojim instrumentima. Koristi koje za njih imaju određeni ishodi, predstavlja sledeća tabela:

	Metju svira		Metju ne svira
Luk svira	1,2	7,3	
Luk ne svira	4,10	2,1	

Postoje dva optimalna stanja ravnoteže, do kojih dolazi kada jedan od njih vežba a drugi ne. Najveće moguće minimalne koristi, koje predstavljaju zahtevani minimum da bi uopšte postojala saradnja, su 3-1/4 i 2-4/5. Naravno, maksimalni zahtevi su 7 i 10. Ishod koji određuje procedura za saradnju, Luku obezbeđuje 5-113/319 očekivane koristi, a Metjuju 6-268/319 očekivane koristi. Taj ishod se ostvaruje ukoliko obojica prihvate strategiju slučajnosti, koja Luku obezbeđuje oko 45% vremena za sviranje, a Metjuju oko 55%, svake noći. Metjuova korist se uvećava, zato što on veću vrednost pripisuje slušanju Luka dok vežba, nego što Luk pripisuje slušanju Metjuva dok vežba.

1) A.W. Tucker mi je poslužio kao izvor za tzv. paradoks zatvorenika.

2) Numeričko merenje minimalne koristi ne pokazuje samo po sebi prirodnu nejednakost, zato što je merenje proizvoljno. Ovdje pretpostavljam određeni način poredenja koristi različitih pojedinaca, koji se ne vidi prilikom merenja pojedinačnih koristi.

3) Ovdje je posebno značajno Hegelovo razlikovanje između građanskog društva, porodice i države.

Bibliografija

- 1) Braithwaite, R.B., *Theory of Games as a Tool for the Moral Philosopher* (Cambridge: Cambridge University Press, 1955).
- 2) Harsanyi John C., »Approaches to the Bargaining Problem Before and After the Theory of Games«, *Econometrica* 24 (1956): 144-157.
- 3) Luce, R.D., and Raiffa, H. *Games and Decisions* (New York, Wiley, 1957).
- 4) Nash, J.F., »The Bargaining Problem«, *Econometrica* 18 (1950): 155-62.
- 5) ———, »Noncooperative Games«, *Anal. of Mathematics* 54 (1951): 286-95.
- 6) Rawls, John, *A theory of Justice* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1971).
- 7) Zeuthen, Federik, *Problems of Monopoly and Economic Warfare* (London: G. Routledge & Sons, 1930).

**Sa engleskog:
Vladimir Lorencin**